

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету
Випуск 13

Рівне – 2008

Збірник наукових праць

“Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії”

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 13. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2008. – 311 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне).

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне).

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Члени редколегії:

Гайбонюк Володимир Дорофійович, кандидат історичних наук, професор, Заслужений діяч культури України (м. Рівне).

Галуха Любов Юріївна, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Давидюк Руслана Петрівна, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Жилюк Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог).

Литвинчук Анатолій Іванович, кандидат історичних наук, професор, Заслужений діяч культури України (м. Рівне).

Савчук Петро Оксентійович, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне).

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський).

Стоколос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Терешко Юрій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне);

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Згідно постанови президії ВАК України часопис „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії” визнано фаховим виданням у галузі історичних наук

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 6 від 31 січня 2008 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12. Рівненський державний гуманітарний університет

соціальні потреби непрацюючого населення польських територій. Соціальне становище широкого загалу поляків у період з 1939 по 1941 рік було вкрай тяжким. Складовою соціального забезпечення населення окупованих територій було і медичне забезпечення, що потребує вивчення й аналізу.

Джерела та література

1. Семиряга М.И. Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны. – М.: РОССПЭН, 2000.
2. AAN. (Archiwum Akt Nowych w Warszawie.) - Sygn. III – 3 – Landwirtschaftliche Zentralstelle 1939 – 1944.
3. Bonusiak A. Polska podczas 2 wojny swiatowej. – Rzeszow: Wydawnictwo Wyzszej Szkoły Pedagogicznej, 1999.
4. Frese M. Nationalsozialistische Betriebspolitik im „Dritten Reich“ // GMH. – 1992. - № 43. – S. 56-72.
5. Luczak C. Pod niemieckim jarzmem(Kraj Warty 1939-1945). – Poznan, 1996.
6. Madajczyk Cr. Die Okkupationspolitik Nazideutschlands in Polen 1939 – 1945. – Berlin: Akademie – Verlag, 1987.
7. Mason T. Sozialpolitik in Dritten Reich: Arbeitklasse und Volksgemeinschaft. – Opladen: 1978.
8. Okupacja i ruch Oporu w dzienniku Hansa Franka: W 2 t. / Książka i Wiedza. – Warszawa, 1970. – T. 1: 1939 – 1942.
9. Raporty Ludwiga Fischera gubernatora dystryktu warszawskiego, 1939 – 1944 / M. Borkowicz, T. Kowalska. – Warszawa: Książka i wiedza, 1987.
10. Recker M.-L. Nationalistische Sozialpolitik im Zweiten Weltkrieg. – München: Oldenburg, 1985.
11. Szanies A. Wsponirienia żołnierzy, pielegnianek I opiekunek społecznych sznitola Ujozdowskiego, 1939 – 1944. / H. Odrazovoz – Warszawa: wyd-wo MON. – 1990. .
12. Vogel D. Die Kriegsalltag im Spiegel von Feldpostriefem (1939 - 1945) // Der Krieg des kleinen Mannes. Eine Militärgeschichte von unten / W. Wette. – München / Zürich, 1992.
13. Verordnungsblatt für das Generalgouvernement – 1939. - № 1.; № 3.

УДК: 821. 112. 2. 09 : [93: 335. 01] „1939/ 1945”

Л.В.Мороз

НОВА ОЦІНКА ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У РОМАНІ „ЧАС ЖИТИ І ЧАС ПОМИРАТИ” ЕРІХА МАРІЇ РЕМАРКА

Особливе місце в творчості Ремарка посідає роман «Час жити і час померати» (1954). В цьому творі автор не лише відтворив панораму останніх років війни, коли крах фашистської Німеччини був уже очевидний, а й розкрив ті глибинні процеси, які змусили отруєного фашистською ідеологією і тому впевненого в кінцевій перемозі Третього рейху солдата засумніватися в своїй правоті.

Роман «Час жити і час померати» знаменує собою нову віху у розумінні письменником війни - війна фашистської держави загарбницька, особливо жорстока, «з концентраційними таборами і масовими убивствами цивільного населення». Ремарк не раз підкреслює, що гітлерівська армія - армія загарбників, що прийшли на чужу землю. Новий мотив в оцінці війни відзначає в Ремарка і Д. Затонський: «Ремарк усвідомить тепер наявність залежності між характером війни і структурою воюючого держави...» [5,47].

У романі «Час жити і час померати» перед нами постають події тих страшних років. Широко вдаючись до внутрішньої символіки, письменник створив художнє полотно, яке, розкриваючи докорінні зрушення в свідомості різних верств німецького народу напередодні поразки нацизму, стало водночас своєрідною проекцією того, що відчував, але так і не висловив Пауль Боймер, умовний оповідач роману «На Західному фронті без змін».

Риси схожості і відмінності між обома антивоєнними романами визначаються насамперед не лише світоглядними позиціями самого Ремарка, а й історичними факторами. Твір Ремарка про Першу світову війну, яка розбила прекраснодушні ілюзії молодого покоління Німеччини, та й не тільки Німеччини - всіх країн Західного світу, став обвинувачувальним актом проти ідеологів війни, що погнали на смерть мільйони людей.

В епіграфі до роману «На Західному фронті без змін» Еріх Марія Ремарк написав: «Ця книжка - не звинувачення і не сповідь. Це - лише спроба розповісти про покоління, яке занапастила війна, про тих, хто став її жертвою, навіть коли врятувався від снарядів».

Перша світова війна і слідом за нею Версальська угода, змова монополістів, що відкрили Гітлерові шлях до влади, зробили і для майбутніх поколінь нездійсненою мрією героя роману - Пауля Боймера. Для них усе назавжди кануло в небуття: шепотіння тополиного листя заглушив лемент біснுவатого фюрера, мелодії снів і книжок перетворились у вогнища, на яких спалювали спершу твори кращих синів Німеччини, а потім і мільйони людей; на зміну довгожданому миру прийшли походи зі смолоскипами, гарячкова підготовка до нової світової війни - війни, яка, за задумом її натхненників, мала підкорити весь світ, а насправді завершилася ганебною поразкою фашистської Німеччини.

І ось уже німецькі солдати, як і чверть століття тому, рушили дорогами Європи, щоб загарбати весь світ.

Дія роману укладається в кілька днів, вирізняється чітка продумана композиція (фронт - тил - фронт), яка підкреслює бурхливий процес духовної еволюції героя. Вона відбувається по висхідній лінії, неухильно

наростаючи, незважаючи на тимчасові відступи, і знаходячи в останній частині розв'язку, що знаменує межу, до якого вдається піднятися герою. У дії роману виділено кілька значущих моментів, що означають найважливіші етапи еволюції героя: від'їзд із фронту, де вже почався хаос поразки, потрясіння, викликане руїнами рідного міста і всією картиною тилу, зустріч з Гейн, любов до Елізабет, повернення на фронт і здійснення подвигу, за яким послідувала смерть героя. Кожний з цих найважливіших етапів життя Гребера вірогідно змальований сам по собі, обумовлений психологічно, виправданий історичними і суспільними обставинами, даний на широкому реальному тлі подій кінця Другої світової війни.

Головний герой роману, як і мільйони інших німецьких солдатів, обдурених гітлерівською пропагандою, був глибоко переконаний в тому, що всі їхні дії в країні, на яку ступив фашистський чобіт, - це лише «акції оборони»: «На Німеччину накинувся ворог, нав'язав їй війну, і вона мусила захищатися».

Та ось Гребер у Радянському Союзі, на територію якого віроломно напала гітлерівська Німеччина. О, як відрізнялася ця війна, що в перші місяці також здавалася «переможним маршем», від усіх попередніх воєнних кампаній: тимчасові успіхи дуже швидко завершилися фатальними для фашизму невдачами - розгром під Москвою, знищення угруповання Паулюса на берегах Волги, поразка на Курській дузі, розрив сталевого кільця, яке протягом багатьох місяців стискалося навколо Ленінграда.

Настрій німецьких солдатів, які починали розуміти, що крах гітлерівського режиму неминучий, Ремарк відтворює вже в першому абзаці книжки: «У Росії смерть пахла інакше, ніж в Африці. В Росії смерть була липка і смердюча». То смерділи групи німецьких солдатів.

Роман відкривається вражаючою картиною страти радянських партизанів. Показано обидві сторони - есесівець, що плумиться над засудженими до смерті, Штейнбреннер і четверо росіян, які мовчки копають власну могилу. Сцена підкреслює озвіріння гітлерівців, їхню звичку до вбивства, що стали звичайною справою. Майже з нудьгою відповідає Зауер Штейнбреннеру, що сам хоче розправитися з партизанкою: «Зауер взяв у рот шматок жувального тютюну. - Коли охота пристрілити її самому, будь ласка» [9, 16]. Інші учасники сцени - це красномовні, хоча і майже німі фігури партизанів. З мужнім спокоєм відносяться вони до страти, мовчки шикуються у своїх могилах. Ненависть до загарбників виливається лише в прокльонах жінки. Фіксуючи тільки факти, без коментарів описує Ремарк звірячу розправу. Сцена наповнена авторською ненавистю, співчуттям до розстріляних. Ремарк із самого початку підкреслює, що гітлерівська армія - армія загарбників, що прийшли на чужу землю. Перекладач, що передає убивцям слова дружини старого партизана, говорить: «Вона проклинає нас і всіх німців, що прийшли на російську землю. Вона проклинає і дітей ваших!» [9, 18].

Значення цієї сцени дуже велике. Вона не тільки вводить у суть речей, відразу показуючи обличчя агресора, не тільки важлива для розуміння складної кінцівки роману, про що мова йтиме нижче. Сцена розстрілу, учасником якої є Гребер, служить як би відправною точкою, з якої починається прозріння юного солдата, у всякому разі його неясне протистояння насильству, що говорить про внутрішню людяність Гребера. Він не хотів стріляти в старого партизана і раніш стріляв у повітря в таких випадках. Але переконався, що людям це не допомагало, лише змушувало двічі пережити страту.

Ремарк показує, як серед гітлерівського воїнства росте глухе невдоволення, недовіра до офіційної пропаганди й обіцянок фюрера, насага усе більш змінюється утомою, байдужістю і скепсисом. Цей процес захоплює і Гребера; розмови солдатів дають сильний поштовх його сумнівам і роздумам. Ремарк надає слово комуністу Імерману, що знущається з ідеї тисячолітнього рейха, відкрито говорить про свою ненависть до фашизму. Солдат Фрезенбург відкриває Греберу очі на те, що війна програє: «Тільки за них ми ще і боремося. За СС, за гестапо, за брехунів і спекулянтів, за фанатиків, убивць і божевільних - щоб вони ще рік протрималися у владі...» [9, 37]. У його ж словах звучить і прямий осуд підступної політики нацистів стосовно молоді: «Десять років нас ізолювали, виховували в нас волаюче, огидна зарозумілість. Нас оголосили нацією панів...» [9, 36]. Герой вважає також неприпустимою сліпотою солдатів те, що вони не знають, «що це за війна, хто в ній винуватий і хто її затіяв». Атмосферу, що панує в армії, прекрасно передають лаконічні і красномовні авторські ремарки. Брехливу і тріскучу мову Штейнбреннера про нову секретну зброю, про блискучі перемоги над росіянами й американцями автор перериває такого роду зауваженнями: «Ніхто не відгукнувся. Сплячі прокинулися і лежали, почухуючись» [9, 32]. Після закінчення мови «гравці знову взяли за карти». Облудність військових зведень і обіцянок райдужних перспектив відтіняється й убогою брудною обстановкою підвалу, де розташувалася частина: монотонно капає зі стелі в миску вода, картярська гра, зневіра й озлоблення солдатів. Гребер є обов'язковим учасником усіх подібних сцен.

Греберові, як і мільйонам інших солдатів, починає відкриватися страшна істина: «Поки перемагали, все було гаразд, а те, що не гаразд, вони намагалися не помічати або пояснювали високою метою. Що ж то була за мета? Хіба вона ніколи не мала зворотного боку? І хіба той зворотний бік не був завжди темний і варварський? Чому він не помічав цього раніше? А чи справді не помічав?» [9, 18] І все це було не результатом окремих воєнних невдач, не випадковими епізодами, що іноді вимагали тактичного відступу. Це були поразка і відступ. Тепер відступали не окремі розбиті корпуси, а вся німецька армія, і відступ вів у саме серце Німеччини - Берлін.

Гребер стає живим свідком злочинів, які чинили фашисти. Але разом з тим він так зав'яз у твані

соціального, політичного і морального бруду, перетворився на бездушний автомат, який підкоряється лише військовим наказам, що часом здається, ніби в світі немає нічого, що змусило б його скинути з себе потворну маску байдужості.

Гребер говорить правду лише своїй коханій Елізабет. Проте й ця його «правда» об'єктивно виявляється напівправдою. Боячись завдати їй болю і, отже, вкрасти в себе кілька годин трепетного, як струна, кохання, він приховує від неї звістку про загибель її батька, замученого в концтаборі. Щоб хоч на якийсь час уберегти Елізабет від постійного голодування, Гребер усе частіше приходив на віллу до нацистського чиновника Біндінга, свого шкільного товариша, який щедрою рукою дарує йому награвовані у всій Європі харчі та напої.

І все-таки Гребера мучить питання, що на нього, як він намагається сам собі довести, не можна знайти відповіді. Він замислюється над тим, чи причетний він, як особистість, до війни, нав'язаної народам світу. Навіть не сподіваючись почути відповідь, він приходив зі своїми сумнівами до Польмана, який у школі вчив його закону божого.

Відповідь Польмана носить суто теологічний і тому абстрактний характер. Його міркування про те, що кожен повинен сам вирішувати за себе, що ніхто не знає, де починається і де кінчається провина, залишають у свідомості Гребера таку ж плутанину, з якою він прийшов по пораду до свого вчителя.

Бесіда Гребера з Польманом багато в чому сприяла остаточному його прозрінню, бо він нарешті зрозумів неймовірну фальш фашистських «ідеалів». Віднині Гребер жодної миті не віритиме більше у фальшиві гасла фашистської пропаганди, в людиноненависницьку практику нацизму. Але він залишиться «не героєм», який не знає ні мети свого протесту, ні шляху до його здійснення. Якщо в першій сцені співчутливе відношення Гребера до полонених російських партизанів лише ледве відчутне і він бере безпосередню участь у розстрілі, то в останній сцені Гребер, повернувшись на фронт переконаним супротивником нацизму, гостро усвідомлює невинність жертв. Кілька разів він думкою бажає полоненим бігти, піти від загибелі. Намір Штейнбрєннера їх розстріляти є безпосереднім поштовхом, що спонукає Гребера повернути гвинтівку проти есесівця. Так, ремарківський герой-антифашист, рядовий солдат Ернст Гребер виходить на більш широку дорогу в порівнянні з попередніми героями романіста. Йому ясний злочинний і загарбницький характер війни, що веде фашистська держава, він співчуває радянським партизанам - смертельним ворогам рейху відповідно до офіційної думки, і вже не стріляє у своїх можливих жертв, а, навпаки, звільняє їх, убиваючи при цьому гітлерівського ката.

Фінал - вбивство Гребера звільненим ним старим партизаном, викликала, як відомо, суперечливі судження. Учинок старого був не всім зрозумілий, не був начебто виправданий усією ситуацією. Разом з тим смерть Гребера від руки радянського партизана символізувала справедливу і неминучу відплату. «Злочин неминуче спричиняє відплату...» - писав І. Фрадкін. - Ремарк судить свого героя з максимальною строгістю. Звичайний суддя, що опирається на кодекс законів, можливо, і виправдав би Гребера, бо він наступними діями, хоча б почасти, спокутував свою провину. Але суд письменника носить не формально-юридичний, а морально-філософський і символічний характер» [10, 4].

Ідея неминучої і справедливої кари проходить через весь роман. Проте, хоча письменник привів до загибелі свого героя, для роману «Час жити і час умирати» песимізм у цілому не характерний, тому що в основу його покладена життєстверджуюча думка про необхідність і можливість попередити небезпеку відродження фашизму. Ця ідея знайшла вираження й у символіці. Гребер гине, але залишається жити Елізабет. Вона обіцяє виховати очікувану дитину «противником усіх цих жахів». «Хіба тільки варвари повинні мати дітей? А хто ж тоді приведе світ у порядок?» - говорить вона, і в цій ситуації і слова героїні втілена думка про нездоланність антифашистських сил. Життя продовжується, відновлення його неминуче.

Таким чином, роман «Час жити і час умирати» закріпив попередні ідейно-художні завоювання Ремарка й увібрав у себе нові біографічні мотиви, що висувають його на перше місце у творчості Ремарка-антифашиста. Роман містить гостро критичне зображення фашизму, активний пафос, що його викриває. Тиранія нацистського режиму, небувала жорстокість військової загарбницької політики, терор гестапо показані з переконливою наочністю і великою гостротою проникнення в реальні відносини дійсності.

Роман написаний, в основному, у звичайній манері Ремарка. Реальні, рельєфно чіткі картини страшних буднів війни і тилу, точна красномовна деталізація зображуваного поєднуються зі стриманою манерою викладу, автор ніколи не впадає в патетику і майже ніколи не застосовує великі відступи. Типовість і виразність образів, точний і простий опис фактів говорять самі за себе. Особистісними є емоційні і лаконічно насичені змістом діалоги в романі, що передають тривожний стан душі героїв, безупинний процес їхніх духовних пошуків.

Джерела та література

1. Биркин Р.И. Современная художественная литература ГДР. -М.:Знание, 1971.-411 с.
2. Днепров В.Д. Черты романа XX века. -М.: Советский писатель, 1970.- 128 с.
3. Девекин В. Не сгоревшие на костре. Немецкая антифашистская литература 1933-1945 годов. -М., 1979.-124 с.
4. Евнина Е.М. Западноевропейская литература. -М.: Советский писатель, 1970.-321 с.
5. Затонский Д.В. Э.М.Ремарк и проблемы современности.-М.:Высшая школа, 1972. -270 с.
6. Затонский Д.В. Век двадцатый. Заметки о литературой форме на Западе. -Киев, 1976, т.2.-320 с.
7. Затонский Д. Ремарк. В кн. История немецкой литературы.-М.1976.т.5.

8. Книпович Е.Ремарк // Иностранная литература.1971.-№.12.
9. Ремарк Е.М. Час жити і час померати. – К.: 1987. – 270 с.
10. Фрадкин И. Ремарк и споры о нем. // Вопр. лит-ры, 1963, №1.-С.4-16.

УДК 32 (460) “1939/1986”

В.Лесняк

ЕВОЛЮЦІЯ ПРИНЦИПУ РОЗПОДІЛУ ВЛАДИ В ІСПАНІЇ (1939 - 1986)

Термін “еволюція” вживається не лише у біології, а й у інших галузях наукового знання. Його суть зводиться до поступового (нерідко тривалого, динамічного) процесу розвитку певного предмету, явища, феномену при збереженні його сутності в процесі якісно-кількісних змін.

У нашій роботі термін “еволюція” ми будемо використовувати для комплексного розуміння історичного процесу розвитку співвідношення між політико-владними інститутами в Іспанії у фіксований період: з 1939 по 1986 роки. Справа в тім, що саме в цей проміжок часу Іспанія здійснювала перехід від недемократичних форм організації влади з часу встановлення режиму генерала Франсиско Франко Баамонде (з 1 квітня 1939 року) до загальноєвропейських принципів її реалізації, що увінчався вступом країни до Європейського Економічного Співтовариства (з 1 січня 1986 року).

Актуальність такої теми дослідження зумовлена підвищенням інтересом України до вивчення зарубіжної практики здійснення реформування державної системи в цілому та співвідношення найголовніших державних органів, зокрема. Пошук українською політичною елітою оптимальної моделі реформування своєї власної державної системи робить необхідним активне вивчення альтернативних зарубіжних моделей, шляхів та принципів процесу зміни структури державного механізму.

Предметом дослідження таким чином виступає система співвідношення державно-владних інститутів Іспанії у історичному розрізі їх розвитку. Хронологічні рамки дослідження охоплює період 1939-1986 років, за який Іспанія повернулася до справжніх європейських цінностей та перетворилася з франкістської авторитарної у європейську демократичну країну.

Новизна дослідження виявляється у такому позиціонуванні: а) використанні принципу розподілу влади у нетрадиційний спосіб; та б) для аналізу не статичної, а динамічної державної системи на прикладі перехідної Іспанії.

Вивченням історії іспанської державної системи вказаного періоду займалось коло науковців на пострадянському просторі: О.Іваницька [1], В.Карпец [2], В.Савін [6], Н.Хібриков [7] та інші. Однак дослідження нашої проблеми вони не практикували, а вивчали державну систему Іспанії чи то франкістського, чи то постфранкістського режиму окремо, без концентрації на проблемі співвідношення владної компетенції між державними інститутами у перехідний період.

Теорія розподілу влад є універсальною концепцією, за допомогою якої можна вивчати державно-політичні системи світу: аналізувати рівень демократичності здійснення влади у них. Уперше концепція розподілу влад була теоретично обґрунтована у творах англійця Джона Локка (1632-1704) [4] та французя Шарля Луї Монтеск'є (1689-1755) [5]. Вона полягала у визнанні необхідності існування розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу, судову гілки та одночасного їх взаємостримання, взаємofункціонування і взаємоконтролю.

Практично теорія розподілу влад була вперше застосована у Конституції США 1787 року, а також, як відзначають українські дослідники, у “Пактах і Конституціях законів і вольностей Війська Запорізького” Пилипа Орлика 1710 року (хоча й умовний поділ влади, що фіксувався в них, ґрунтувався, очевидно, все ж більше на демократичних козацьких традиціях, аніж на ідеях просвітників).

Упродовж кількох століть теорія розподілу влад переосмислювалась, вдосконалювалась, або ж взагалі відкидалась як непотрібна. Зважаючи на ці тенденції та враховуючи потребу у подальшому розвитку теорії розподілу влад, який би ґрунтувався на можливості її переосмислення та використанні глибинно прихованого її потенціалу, ми вважаємо, що у сучасних умовах потрібно розглядати реалізацію принципу нетрадиційно – по горизонталі (з поділом влади між органами законодавчої, виконавчої, судової гілок) та по вертикалі (з поділом влади між центральними та регіональними органами влади). У наш час розподіл влад є безумовним елементом функціонування державної влади у всіх розвинених країнах, оскільки забезпечує стримування та протидію між різними органами, різних гілок влади і перешкоджає тотальній централізації влади, гарантуючи надання регіонам значної частки повноважень та захищаючи їх від посягань центру.

Однак, оскільки принцип розподілу влад є атрибутом демократичного ладу, то про його цілковите здійснення в умовах існування антидемократичних режимів потрібно забути.

Іспанія належить саме до тієї групи країн, які здійснили перехід від антидемократичних форм організації суспільства та держави до демократичних. Відповідно в умовах цього історичного переходу здійснювались й зміни у функціонуванні державної влади загалом та реалізації принципу розподілу влад, зокрема.

З М І С Т

Розділ 1. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Г.Кособуцька МИЛОСЕРДЯ ЧЛЕНІВ БРАТСТВ ЯК ВИЯВ МЕНТАЛІТЕТУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	3
Л.Петрук, Л.Терешко ТРАДИЦІЇ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ	8
Л.Терешко, Ю.Терешко КОЗАЦТВО ЯК КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ ФЕНОМЕН	10
В.Андрущенко, М.Юрій САКРАЛЬНИЙ СВІТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ	13
Н.Сорочан ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ МИСТЕЦТВ І НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ	27
Т.Макаренко ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ЛИСТОПАДІ 1917 - СІЧНІ 1918 Р.	31
А.Киридон СТРАТИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ УПРОВАДЖЕННЯ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН (1917 – 1930-ТІ РОКИ)	35
Р.Пальчевський ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ ІДЕЇ СЕРЕД УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАКАРПАТТЯ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ХХ СТОЛІТТЯ	45
В.Матвєєва ЩО ДО ПИТАННЯ ПРО ДОСТОВІРНІСТЬ ДЖЕРЕЛ ПРО ЧИСЕЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ, ПОЛОНЕНИХ ПІД ЧАС РАДЯНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ВІЙНИ 1919-1920 рр.	48
С. Шульга ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТАНОВИЩА ЧЕСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ ТА ПОЛЩІ В 20-30-ТІ РР. ХХ СТ.	52
М.Гон СТРАТЕГІЯ ІНТЕГРАЦІЇ ЄВРЕЇВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В ПОЛЬСЬКУ ДЕРЖАВУ (1923-1939 рр.)	57
Л.Бородинська СОЮЗ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ГРОМАД ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТІЯН У ПОЛЬЩІ: МІЖКОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ І БОРОТЬБА ЗА СФЕРИ ВПЛИВУ	62
П.Савчук, П.Мельничук ПРОБЛЕМА НЕСУМІСНОСТІ ЖИТТЄВИХ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА ПОЧАТКУ 30-Х РОКІВ ХХ СТ. ЗІ СТАЛІНСЬКОЮ СТРАТЕГІЄЮ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПЕРЕБУДОВИ СРСР	66
В.Ковальчук ІТАЛІЙСЬКИЙ ВЕКТОР ДІЯЛЬНОСТІ ОУН У 1930-Х РР.	70
Р.Давидюк СТАНОВИЩЕ ПОЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ НА РІВНЕНЩИНІ У ПЕРІОД „РАДЯНІЗАЦІЇ” (ВЕРЕСЕНЬ 1939-ЧЕРВЕНЬ 1941 РР.)	75
І.Булига РОЛЬ ПОЛІТИЧНОГО ЧИННИКА В РЕЛІГІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ НА ВОЛИНІ У 1939-1940 РР.	81
О.Тсвікова РУСИФІКАТОРСЬКА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ В РОКИ ТИМЧАСОВОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ТОТАЛІТАРНОЇ СИСТЕМИ	84

Розділ 2.
ІСТОРІЯ ВОЛИНИ. КРАЄЗНАВСТВО

О.Шмид ПОЛЬСЬКА КОЛОНІЗАЦІЯ ВОЛИНИ У 1861-1914 РР.: ДЕМОГРАФІЧНИЙ ТА ЗЕМЕЛЬНИЙ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ	90
А.Кукурудза РАДИКАЛЬНО-РЕФОРМАЦІЙНІ НАСТРОЇ ПРАВОСЛАВНИХ ВОЛИНИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РР. ХХ СТ.	94
О.Нагорнюк РОСІЙСЬКИЙ МОНАРХІЗМ НА ВОЛИНИ В 20-Х РР. ХХ СТ.	98
В.Галуха СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ СТРУКТУРНИХ ЗМІН У АГРАРНІЙ СФЕРІ ВОЛИНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ	102
Т.Вісина УКРАЇНСЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ РУХ У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ В 20-30-Х РОКАХ ХХ СТ.: ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	108
В.Вісін УКРАЇНСЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ РУХ У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ В 20-30-Х РОКАХ ХХ СТ.: ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ І ІСТОРІОГРАФІЇ	111
А.Шваб, С.Шинкар УКРАЇНОМОВНА ПЕРІОДИКА У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ В 1921–1939 РОКАХ	116
А.Жив'юк, Д.Сирота ПОШИРЕННЯ ТВОРЧОСТІ ТА ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА РІВНЕНЩИНІ У 1920-1930-Х РР.	122
І.Марчук ДОКУМЕНТИ НІМЕЦЬКИХ ОКУПАЦІЙНИХ ОРГАНІВ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ НА ВОЛИНИ (1941 – 1944 рр.)	127
О.Сущук ВИКОРИСТАННЯ ВІНИЩУВАЛЬНИХ БАТАЛЬЙОНІВ РАДЯНСЬКИМИ КАРАЛЬНО-РЕПРЕСИВНИМИ ОРГАНАМИ У БОРОТБІ З ОУН ТА УПА НА ВОЛИНИ (1944-1953)	135
М.Ясінський ДО ІСТОРІЇ БУДІВНИЦТВА РІВНЕНСЬКОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ДОМУ	139

Розділ 3.
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ.
ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

В.Ореховський ДЕРЖАВА І ЦЕРКВА ДОБИ КОНСТАНТИНА І ВЕЛИКОГО (306-337 РР.)	143
Т.Олексівець ЛОКАЦІЙНІ МІСТА НА ТЕРИТОРІЇ ЧЕХІЇ	146
П.Шляза ФІЛІП ФЕЛІЦІАН ШУМБОРСЬКИЙ (1771 - 1851): ХОЛМСЬКИЙ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИЙ ЄПИСКОП	149
А.Шабачук «БАЛТІЙСЬКА ПРОБЛЕМА» ПІД ЧАС ЦАРЮВАННЯ ОЛЕКСАНДРА ІІ (1855 – 1881)	154
Ю.Федорик ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В ПОЛЬСЬКОМУ КОРОЛІВСТВІ У 1834 – 1875 РОКАХ	158
Л.Шугаєва МОЛОКАНИ І ДУХОБОРИ: СУСПІЛЬНО-ДУХОВНІ ВИТОКИ І ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВІРОВЧЕННЯ	161
С.Косяк КОЛОНІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПАНГЕРМАНСЬКОГО СОЮЗУ (1891 – 1900 рр.)	167

Р.Постоловський ФОРМУВАННЯ ЧЕСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ В ЕПОХУ ЧЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ В КОНЦЕПЦІЇ АЛЬБЕРТА ПРАЖАНКА	172
М.Гон ГАЛИЧИНА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ФОРМУВАННЯ ЄВРЕЙСЬКОГО СЕГМЕНТУ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ	179
В.Комар ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГІЇ ПРОМЕТЕЇЗМУ У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ	184
Л.Галуха ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ПРАВОСЛАВ'Я У ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ	188
П.Поліщук ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ „ПОЛЬСЬКОЇ ПІДПІЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ”	193
О.Казакова СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ОКУПОВАНИХ ПОЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ 1939-1941 РР.	198
Л.В. Мороз НОВА ОЦІНКА ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У РОМАНІ „ЧАС ЖИТИ І ЧАС ПОМИРАТИ” ЕРІХА МАРІЇ РЕМАРКА	201
В.Лесняк ЕВОЛЮЦІЯ ПРИНЦИПУ РОЗПОДІЛУ ВЛАДИ В ІСПАНІЇ (1939 - 1986)	204
І.Кисарець ТЕХНОЛОГІЇ ВПЛИВУ ЗМІ НА КОНСОЛІДАЦІЮ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА У ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	209
Е.Понамарчук ИРАН И АРАБСКИЕ СТРАНЫ НАКАНУНЕ ИРАНО-ИРАКСКОЙ ВОЙНЫ	213
С.Троян БАЗОВІ ЗАСАДИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА І ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРО РЕГІОНІВ	217
Є.Кіш ПРОБЛЕМИ НОВИХ СХІДНИХ КОРДОНІВ ЄВРОСОЮЗУ	224
Т.Герасимчук ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ГЛОБАЛЬНА СТРАТЕГІЯ США: ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ, ОСНОВНІ ПОЗИЦІЇ, МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	229

Розділ 4. ПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ ТА ПРОЦЕСИ В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ. МЕТОДОЛГІЯ, ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Т.Кузьма ЗАРУБІЖНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРО МЕКСИКАНСЬКУ ЕКСПЕДИЦІЮ 1861 – 1867 РР.	234
О.Асауленко МОНАСТИРІ ПОЛТАВЩИНИ: ІСТОРІОГРАФІЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	237
Ю.Блох ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУСІЙ В АНГЛІЇ ЩОДО ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇНИ У 1902 – 1914 РР.	241
В.Борщевич НА МАНІВЦЯХ РОСІЙСЬКОЇ ОРТОДОКСАЛЬНОЇ ІДЕОЛОГІЇ: АРХІМАНДРИТ СМАРАГД (ЛАТИШЕНКОВ)	246
О.Полянський «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ» ЯК НАУКОВА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА: ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ТА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ	251
В.Михайлов ОЛЕНА АПАНОВИЧ – ІСТОРИК УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА (біоісторіографічний аспект)	255
А.Слесаренко АНТИТОТАЛІТАРНІ РУХИ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 1968-1989 РР. В ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ, ЧЕСЬКІЙ ТА СЛОВАЦЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	260

А.Наумов ПЕРШЕ ПРЕЗИДЕНТСТВО ВОЛОДИМИРА ПУТИНА В РОСІЇ: СТАНОВЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ	265
Ю.Дроздик, В.Мартинюк ЕЛЕКТОРАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ РІВНЕНЩИНИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ВИБОРІВ ДО МІСЦЕВИХ РАД 26. 03. 2006 р.)	270
О.Петухова ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	275
J.Jestal WOBEC MIGRACJI: POLITYKA TOŻSAMOŚCI CZY MULTIKULTURALIZM	279
A.Karnauch ZJAWISKO MIGRACJI W PRASIE UKRAIŃSKIEJ	283
В.Терещук ДОСВІД США У ВИКОРИСТАННІ ЗАСОБІВ ЕЛЕКТРОННОГО PR ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ІМІДЖУ ДЕРЖАВИ	287
Г.Хлистун КОНЦЕНТРАЦІЯ ТА МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ДРУКОВАНИХ ЗМІ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ	291
І.Сєрих ПРАКТИЧНІ РІШЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ПОЛІТИКИ ЗРІВНОВАЖЕНОГО РОЗВИТКУ	297
К.Ерофеев УРОКИ ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНОЇ ПРАКТИКИ ФЕДЕРАЛЬНОГО ЗАКОНА «О СВОБОДЕ СОВЕСТИ И О РЕЛИГИОЗНЫХ ОБЪЕДИНЕНИЯХ»	301

Розділ 5.

РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, РЕФЕРАТИ ТА ОГЛЯДИ

Ю. Войцехівський, Ю. Руда, В. Балута РЕЦ.: БЕРДЯНСЬКА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ (ОСТАННЯ ТРЕТИНА ХІХ СТОЛІТТЯ) / УПОРЯДНИКИ: В.М.КОНСТАНТИНОВА, І.І.ЛИМАН // МАТЕРІАЛИ З ІСТОРІЇ БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ. ТОМ 1. – К.: ОСВІТА УКРАЇНИ, 2006. – 528 С.	304
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	306
ЗМІСТ	308

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 13

Відповідальний за підготовку збірника до видання – С.С. Троян

Комп'ютерна верстка – С.С.Троян

Комп'ютерний макет – О.Ю.Третяк

Обкладинка – О.Я.Тарасюк

Підписано до друку 5. 01. 2008 р. Папір офсетний. Гарнітура “Times New Roman”. Наклад 300. Обліково-видавничих аркушів 39,0. Зам. № 51/1.

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2008. – Випуск 13. – 311 с.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу РДГУ, вул. С.Бандери, 12, м. Рівне, Україна, 33028.